

MAKEDONYA VE KOSOVA TÜRK AĞIZLARINDA ARKAİK ÖZELLİKLER

Şirvan KALSIN*

ÖZET: IV. yüzyıldan itibaren Balkanlara yerleşmeye başlayan Türk kavimleri, bölgede konuşulan diğer dillerle etkileşim içinde olmuşlardır. Rumeli Türkçesi ağzlarının Anadolu ağzları ve Türkiye Türkçesi ölçünlü diliyle arasındaki farklılıklar, bu etkileşim dolayısıyla çoğunlukla, yabancı dillerin etkisine bağlanmıştır. Oysaki ana gruptan ayrılan dil, ana dilin geçirmiş olduğu değişimi geçirmeyip arkaik biçimi koruyabilir. Bu durumu değerlendirirken tarihî dönem metinlerinin de incelenmesi gerekir. Çalışmada Batı Rumeli Türk ağzları içinde değerlendirilen Makedonya ve Kosova Türk ağzlarının korumuş olduğu arkaik özellikler, tarihî dönem metinleriyle tanıklanmış, değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makedonya Türk ağzı, Kosova Türk ağzı, arkaik özellik.

Archaic Features in Macedonia and Kosova Turkish Dialects

ABSTRACT: In the historical process, various Turkish tribes that began to settle in Balkans from the 4th century were in interaction with other languages spoken in the region. Because of this interaction, the differences between Rumeli Turkish dialects and Anatolian dialects and standart Turkish language is connected to the effect of majority of foreign languages. However, the language seperated from the main group may not change so as the main language, by the way maintain its archaic form. While evaluating this situation, historical texts should also have been examined. The archaic features that are protected by the Macedonian and the Kosova Turkish dialects, which are evaluated within west Rumeli Turkish dialects are examined and exemplified in the study with historical texts.

Keywords: Macedonian Turkish dialect, Kosova Turkish dialect, archaic features.

1. Giriş

1.1. Balkanlarda Türkler

Makedonya'nın Türklerle tanışması IV. Yüzyılda (MS 375) Hun Türklerinin buraya gelmesiyle başlamış ve bu göçler daha sonraki süreçte Avarlar, Bulgarlar, Kıpçaklar ve Peçeneklerin VIII. yüzyıla kadar aralıklarla gelip yerleşmesiyle devam etmiştir. Bölgeye yerleşen Türkler, oradaki halkla karşılıklı olarak etkileşim içinde olmuşlardır. Bulgar Türklerinin zamanla

* Çağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin.
Email: sirvank@hotmail.com

Slavlaşması, Peçeneklerin (Bizans'a sığınanları) ve Kuman Türklerinin Hıristiyanlığı kabul etmesi bu etkiyle ilişkilendirilmektedir. (Çayırılı, 2007)

Bölgeye gelen Türklerden Kumanlar, Vardar kıyılarına ve Ohri ovasına, Peçenekler ise Karaferye'ye yerleşmişlerdir. Anılan Türk kavimlerinin dışında, 1292 yılından itibaren Batı Anadolu'dan gelen Selçuklu Türkleri de Makedonya'nın bazı yerlerine yerleşerek etkili olmaya çalışmışlardır. Selçuklu Türkleri, XIII.yüzyılda Dobruca bölgesine gelip yerleşen ilk Müslüman Türklerdir. (Çayırılı, 2007)

Türk kavimlerinin bölgedeki etkisi birçok alanda olduğu gibi bazı yer adlarında da kendini gösterir. Örneğin *Veles* (Köprülü) şehrinin adı Kuman Türkçesinden geçmiştir ve orada sözcük, "pamuk, bez" anlamındadır. Makedonya'daki *Boyun* ve *Boyna* adları da Avar Türkçesinde "zengin" anlamında kullanılmış olan bir sözcüktür.

Tüm bu göçlere rağmen Balkanlarla asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkiler Osmanlılar zamanında başlamış ve günümüze kadar sürmüştür. †

XIV. yüzyıldan itibaren bölgede daha yoğun olarak görülen Türk nüfus, bir yandan kendi ağız özelliklerini sürdürürken bir yandan da oraya daha önceden gelip yerleşmiş olan diğer Türk lehçelerinin (Kıpçak Türkçesi, Oğuz Türkçesi vb) ve bölgede konuşulan Bulgarca, Makedonca, Arnavutça, Hırvatça, Sırpça gibi dillerin, dil özelliklerinden etkilenmiş ve onları etkilemiştir.

1.2. Rumeli Türkçesinin Oluşumu

Gülsevin (2009), Rumeli Türkçesinin, Anadolu ağızlarının (dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesinin) bir uzantısı olduğunu, Anadolu ağızlarından, Eski Anadolu Türkçesinden, farklı özellikler göstermesini ise bağlı olduğu gruptan farklı bir coğrafyada farklı bir süreç yaşamasına, dolayısıyla dilin evrilmesine bağlamıştır. Evrilmenin sonucunda, farklı ağızların oluşmasının temel sebeplerini ise "iç etkenler ve dış etkenler" olarak iki açıdan değerlendirmiştir. Buna göre:

"...a) *Dış etkenler*: Yeni yerleşilen bölgelerde yeni tanışılan halklarla karışmalar, o halkın eski topraklarındaki akrabaları ile, dil din, örf, adet, kültür vb bakımlardan farklılaşmasına sebep olur. Yeni komşulardan kelimeler alınır, ses sistemleri dile etki edebilir hatta morfoloji ve sentaks bakımından bile değişimler olabilir.

b) *İç etkenler*: Ana gruptan ayrılıp başka bölgeye giden halk, ana grupta meydana gelen değişme ve gelişmelerden farklı bir yol izler. Ağızların değişmesindeki iç etkenler iki şekilde karşımıza çıkar:

† Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye Kosova İlişkileri, Genelkurmay Askerî ve Tarihî ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.

b.a. Ana grup değişim yaşadıysa da ayrılıp başka yere giden halk bu gelişimi yaşamadığı için eski özelliği korumuş olabilir. Yani eskicil şekilleri saklamış olabilir.

b.b. Ana gruptan ayrılan dil/diyalekt normal dil eğilimleri sonucu yeni gelişmeler gösterebilir. Ana grupta bir özellik standartlaşmışsa tutucu davranılabilir; ayrılan grupta ise “tonlulaşma”, “sızıcılaşma” gibi dilin normal eğilimlerini yaşatabilir.”

Rumeli Türkçesinin oluşumunda, bugünkü durumuna gelmesinde bu iki etken de etkili olmuştur. Zaman zaman Rumeli Türkçesinin Anadolu ağızlarından farklılıklar göstermesi yalnızca “dış etkenler”e bağlanmıştır. Ancak bu sınırdan bakmak tam bir değerlendirme olmaz. Elbette ki bir arada yaşayan veya ilişki içinde olan toplumlar, dolayısıyla diller birbirlerinden etkilenecek ödünçlemeler yapacaklardır. Ancak tarihî diyalektler ve onların gelişim ve değişimleri de değerlendirilerek daha doğru bir sonuca ulaşılabılır.

Balkanlarda Türk varlığının yoğun olarak hissedilmesi Osmanlı döneminde olmuştur ama bölgede ondan önce Selçuklu Türklerinin ve daha geriye gidersek Kıpçak, Avar, Peçenek Türklerinin varlığı da bilinmektedir. Bu sebeple Rumeli Türkçesinin Anadolu ağızlarından farklılaşan bazı özellikleri değerlendirilirken bu diyalektlerin kalıntısı olabilecek arkaik unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

1.2.1. Batı Rumeli Ağızlarının Özellikleri

Nemeth, Rumeli ağızlarını doğu ve batı Rumeli ağızları olarak ikiye ayırmıştır. Batı ağzının Bulgaristan dışındaki büyük alanı kapsadığını, Romanya'da, Tuna'nın öte yakasında, devamının yok denecek kadar az olduğunu ancak güneyde Adakale ve daha sonra Bosna'da, güneyde Makedonya'da ve Arnavutluk'ta konuşulduğunun kesin olduğunu söylemiş ve buna göre Batı Rumeli dil alanının sınırlarını Lom-Samakov hattından başlatmıştır. Batıda Samakov-Köstendil-Makedonya hattından kuzeye doğru uzadığını düşündüğü bu alana Arnavutluk'ta konuşulan Türkçeyi de dahil etmiştir. (1980-1981:120-121).

Evliya Çelebi ise Rumeli ağızlarının konuşulduğu bölgeleri “Rumeli eyâletinde olan sancakları beyân eder” dediği bölümde şöyle sıralamaktadır: “Evvelâ Köstendil sancağı ve İskenderiye sancağı ve Tırhala sancağı ve Ohri sancağı ve Avlonya sancağı ve Yanya sancağı ve Elbasan sancağı ve Selânik sancağı ve Delonya sancağı ve Üsküp sancağı ve Dukagin sancağı ve Alaca Hisâr sancağı ve livâ-yı Prizren ve livâ-yı Vuçetrin ve livâ-yı Çirmen on altı sancak bunlardır, ammâ livâ-yı Sofya paşa sancağıdır.”

Evliya'nın verdiği Rumeli eyaleti içindeki sancaklar, Nemeth'in batı Rumeli ağızları hattıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Rumeli ağızları üzerine yapılan çalışmalar ilk olarak İ.Kunos ve T. Kowalski ile başlamıştır. Daha sonra J. Nemeth, D. Gacanov, G. Hazai, M. Mollova, I. Dryga birbirleriyle yaklaşık olarak örtüşen tasnif denemeleri yapmışlardır. Bu çalışmalardan Batı Rumeli ağzının ayırıcı özellikleri olarak aşağıdaki ölçütler ortaya çıkmıştır. Ancak bu ölçütler tam bir standart durumu vermez, çünkü bölgeye gelen farklı Türk kavimleri ve onların yerleştiği farklı coğrafyalardaki diğer dillerle etkileşimi farklı olduğundan her biri için farklı özellikler tespit edilebilir.

Batı Rumeli ağzının araştırmacılarca ortaya konan özellikleri şunlardır:

1. Kelime sonunda /ı/,/u/,/ü/ yerine /i/ ünlüsünün bulunması. (alti, buldi, köpri, öldi)
2. Öğrenilen geçmiş zaman ekinin her zaman –miş biçiminde olması.(almış, okumuş, ölmüş)
3. Bazı durumlarda /i/>/ı/ değişiminin görülmesi. (benım, verdım, evinde)
4. Sedalı ve süreksiz damak /g/ ünsüzünün korunması . (agız degirmen)
5. Şimdiki zaman kipi için –yor eki yerine –y ve –r'nin kullanılması. (yapay, gidey)
6. ö>ü/u yaygındır: bülük, küpek, ürdek, iç, urdek.
7. /h/ sesi keimenin başında içinde ve sonunda düşebilir: asta, ırsız,oroz, müür.
8. a/e varyantlı bazı ekler, kalın ünlülü kalın kelimelere yalnızca /e/ olarak eklenir: demişler, varse, açarler gibi. (Nemeth: 1983, Eckman: 2004).
- 9.

2. Makedonya ve Kosova Türk Ağzlarında Arkaik Özellikler

2.1. Sözdiziminde Görülenler

Günşen, (2010:466) Makedonya ve Kosova Türk ağzlarında, dil etkileşimine bağlı olarak söz diziminde ortaya çıkan değişiklikleri incelediği çalışmasında, söz diziminde Sırpça, Hırvatça, Arnavutça gibi dillerin etkisinin Doğu Trakya ağzlarında yüzeysel olduğunu ancak batıya doğru gidildikçe arttığını belirtmiştir.

Batı Rumeli Türk ağzlarında söz dizimi düzeyinde görülen farklılıkların bir kısmı elbette dış etkenler dolayısıyladır. Ancak aşağıda inceleyeceğim bazı yapılar Türkçenin tarihî diyalektleriyle tanıklanabilmektedir. (Gülsevin bkz b.a)

2.1.1. Ne Zamiri İle Kurulanlar

“Sıfat ve zarf –fiilleri büyük ölçüde kullanmayan Makedonya ve Kosova Türk ağzları, yine Sırpça, Arnavutça ve Makedonca gibi Hint-

Avrupa kökenli dillerin etkisiyle “ne” soru zamirini ilgi zamiri gibi kullanıp, Türkçenin söz dizimine aykırı ilgi cümleleri oluşturmaktadırlar. Bu tür cümlelerde “ne”, çekimli bir fiilden önce gelerek Türkçede fiil gruplarının sağladığı işlevi üstlenmektedir.” (Günşen, 2010:477)

Cetir o çitabi ne verdim sana. “Sana verdiğim kitabı getir.”

Ne düşündün bana, oldi sana. “Benim için düşündüğün sana oldu.”

Ne ba sin ağacın doruğında bir yuva varımiş. “Baktığında ağacın doruğunda bir yuva varmış.

Ne va it bu çüyli uyur, anlamadan bunun üzügünü çı arır. “Köylü uyuduğunda bunun yüzüğünü anlamadan çıkarır”

Avagi ne çeşmişlar, sandı yapmışlar. “Kestikleri kavaktan sandık yapmışlar.” (Günşen, 2010: 477).

Tarihî Türk diyalektlerinde kullanımı yaygın olan bu cümle türünün ilk örneklerini Uygur Türkçesi döneminde görmekteyiz. Batı dillerinden dilimize giren birleşik cümle fikri, dilin kendi öz kaynaklarıyla yani “ne” ve “kim” soru zamirlerinin bu işlevde yani ilgi cümlesi işlevinde kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. (Tekin, 1976: 103,112)

Günşen’in (2010:477) de söylediği gibi Hint-Avrupa dillerinin etkisiyledir ancak bu etki Uygur Türkçesi döneminde başlamış ve devam etmiştir.

Gülsevin (1997:28) Eski Anadolu Türkçesindeki zarf-fiilleri, bağımsız eklerle yapılanlar ve cümlenin içindeki diğer unsurlarla yani kelimelerle birlikte fiillerin zarflaştığı kullanışlar olarak iki bölümde incelemiş ve bu ikinci bölüm yani fiilin başka bir kelimeyle zarflaşmasına “çün, çünki, kaçan, kaçan ki, ta, ta ki” sözleriyle kurulan örnekleri vermiştir:

Çün ördek anı işitdi hâtırı bir gezden incindi (Mrzb.14b7)

Kaçan İslâm geldi anı terk itdük (Tıb. Neb:8b.19)

Kaçan musalladan dönesiz günahlarıñuz yargılanmış ola (MC.86a11)

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında “ne” sözcüğünün kendinden sonra gelen çekimli fiili zarflaştırması Eski Anadolu Türkçesindeki bu durumu hatırlatmaktadır.

Tarihî dönem metinlerinde hem “ne” hem de “ne” den gelişen “neçe, neçük, ne vakt, ne kim” yapıları, ilgi cümleleri yaparak temel cümlenin zarfi işlevini yüklenmişlerdir.

Ne tengrike sevişij bar, tükel kıl. (Tekin, 1976: 104)

Ne yme üküş tsuy irünçü kaltımız erinç (Gabain, 1988:194)

Ne Σnı mahabali tigin körüp, inçe tip tidi. (Gabain, 1988:126)

Ol kılıç birle neçe ursañ kesmes (MG 89r9)

Yakın kirip sala beseñ, tagıldurur sen takı ne kim tileseñ kılur sen (MG 59v2).

*Ne kim anı 'akl aklar u göz görür anuñ birligine tanukluk virür (SN 74)
Görür kim küyüpdür aña Nev-bahar/Ne vaktın gele diyü yola bakar (SN 1872).*

Biligsiz ne aysa ayur ukmadın (AH 119)

2.1.2. Ki'li Birleşik Cümleler

Süreyya (1977), Ki'li birleşik cümlelerin Prizren Türk ağzında sık kullanımını, ilgi zamirleri çok olan Sırp-Hırvat ve Arnavut dillerinin etkisine bağlamıştır. Brendemoen (2008:168), ise bu durumun başlangıçta Farsça sonrasında ise Fransızcanın etkisiyle yaygınlaştığı kanısındadır.

Ki'li birleşik cümlelerin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerde sık kullanıldığı alan uzmanlarınca bilinir. EAT'den önceki dönemlerde de "ki" bağlacıyla aynı işlevde olan "kim" bağlacı kullanılmaktaydı. Bugün Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde ve Anadolu ağızlarında kullanımı yaygın değildir. Batı Rumeli Türk ağızlarında yaygın olarak kullanılmış olması, bu arkaik özelliğin ilişki içinde olduğu batı dillerinin cümle yapısıyla örtüşmesi nedeniyledir.

Şindi şüle çi yarın çimseden yüregın ağırmasın "Yarın kuşkulanmaman için şimdi söylemelisin."

Düşün kari, baş a bir iş ki urtulalım bundan!

E ne isteysin benden ki benden ki benim evladımı urtardın sen?

Seni işittim ki gelmişin buraya (Günşen, 2010:276)

...Birisi dedi bana ben dayadım bu duvari ki düşmesın. (Piličkova 1996:109)

Farsça "ki" bağlacıyla kurulan örnekleri Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren tanıklamaya başlarız.

İşAret idicek ùolu aya ol /Ki ben her ne kim isem anda ol (SN 108)

HAbıl úurbAnı anuñ üçün úAbul úlındı ki Mevli 'azze ve celle ... (KE 15v14) (4 yerde geçmiştir)

2.1.3. Kim İle Kurulan Cümleler

Kim arar boynuzlar, hem ula larını aybeder

Kim işlemes, o yemes

Kim işler o yanlışlar

Kim verir uşlu versın em a şamlı (Günşen, 2010:481)

"Kim" bağlacıyla kurulan birleşik cümle örneklerini Eski Türkçe döneminden itibaren tanıklamaktayız.

Bilmez...kim menin ...öz kılınçım meni inçe emgelür, tip (TTVI 16)

Kim nen üntemeser... açtı (KP 33,2) (Gabain, 1988: 125)

...diledi kim özini tag başındın kemişse helAk kılsa (NF 10/3)

Kaçan kim za'ıfa kimerse cüftlenmek birle dinı hisArka kirdi (NF 15/1)

Ana beg kim kılsa fulan işni (ME 88/8)

Anca urdu ana kim şışurdu (ME 96/4)
Ayak urğı ol kim kıyamda kopup (MM 276/4)
Salıp cümleni kim hicab bolgunı (MM 375/1)
Anuñ mu'cizâtlarınunñ óaddi yoð /ne óAcet kim eyleyeven sözi çoo (SN 107)

Ammâ óikmet bu erdi kim úullarımğa ta 'lím bolsun tep (KE 3v7)
Receb ayınunñ yetinç kün cum'a tüninde erdi kim Óirâ tağında gar içinde erdi kim Cebreéil 'as óÂhir boldı (NF5-8,9)

2.1.4. Açan/Açın/Haçan/Haçın İle Kurulan Cümleler

Bilindiği gibi gerek Eski Türkçe ve gerekse Orta Türkçe dönemi metinlerinde *kaçan* “ne zaman” (<*ka “soru kökü bkz Clauson 1972:592) soru sözcüğünün kullanımı yaygındır.

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında *açan/açın/haçan/haçın* biçiminde ve cümle başı bağlayıcısı olarak kullanılan yapı, yukarıda sözünü ettiğimiz arkaik biçimin kullanımınıdır.

Açın cirdi içeri Musa, eppisi kouktılar ayaga.

Açın o bağıridi, çoço lar susaydiler

Araba haçan ırılır yollar ço uzun çüsterir.

Haçan gelırler yarındasi sabalin o avag da bir misli alınlamış

...Benım mezari açan yapacaksınız, yapacaksınız yol kıyında (Piliçkova 1996:119)

...Nassaddin Efendi, ikindi vakti açan gidecen öbür dünyaya dön verelim şeyleri götürresin babama. (Piliçkova 1996:144).

Siz, kaçan burhan kutın bulsar siz (KP 51,5) (Gabain 1988:125)

Kaçan kim mürid şeyh katunga kelür (MM 291/1)

Kaçan yetmiş altıga tegse tewe (MM 210/1)

İei 'azze ve celle tiledi úaçan Âdem 'aleyh's-selÂm úopsa yüzi Mekke sınar bolsun tep (KE 6r10)

'Arab 'Âdatı ol erdi, úaçan kimerse çerig nÂgÂh kelgenini körse, mundağ çağırur erdiler (NF 16/14)

2.2. Morfolojide Görülenler

2.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki -miş

Bilindiği gibi Batı Rumeli Türk ağızlarında öğrenilen geçmiş zaman eki tek biçimlidir. (-miş). Ünlü uyumuna girmez, her zaman /i/ ünlüsüyle kullanılır. Bu durumu, bazı araştırmacılar Makedonca'da /ü/ sesinin bulunmamasına dolayısıyla Makedonca'nın etkisine bağlamaktadırlar (Freidman, 2002:456)

Öğrenilen geçmiş zaman ekinin -miş biçiminde tek varyantının olması arkaik bir özelliktir. Çünkü tarihî Türk diyalektlerini incelediğimizde bunun

tanıkları Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde karşımıza çıkmaktadır.[‡]

Taşın ilinçüke ünmiş erdim (KP 5,4) (Gabain, 1988:81); *düşmişsin, itmişsin, düzmiş* (Gülsevin, 1997:82-83)

Gülsevin (2009: 54), bu tanıkların Batı Rumeli ağızlarında *-miş* biçimi için yabancı bir etki arama gereğini ortadan kaldırdığını ve zaten Eski Anadolu Türkçesinin devamı olan günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarından “Kuzeydoğu ve Doğu Grubu”nda ekin yalnızca *-miş* biçiminde kullanıldığını belirtmektedir.

Nemeth de bu durumun yazıtlar dönemindeki kullanımla örtüştüğü kanısındadır. (1980-1981: 134)

2.2.2. Yönelme Durumun Bulunma Durumla İfade Edilmesi

Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde yönelme durum ifadesi için bulunma durum kullanılmaz. Dolayısıyla Batı Rumeli ağızlarının bazılarında “bir yöne doğru hareketi” bildiren, yani yönelme durumu işlevinde “+dA” ekinin kullanılması durumu, başlangıçta yabancı dil etkisi olarak değerlendirilebilir. Konuyu, ilgili araştırmacılar da öyle değerlendirmişlerdir.

“Makedon ve Arnavut dillerinde, ‘bir yöne doğru hareket’ ve ‘konum’ ifadelerinin anlamı aynı edatlara yüklenmiştir. Örneğin Makedonca *zivee/odi vo Skopje*, Arnavutça *banon/shkon ne Shkup* ‘Üsküp’te yaşıyor/Üsküp’e gidiyor’ Sırpça yönelme durumu ve kalma durumu örnekleri de karışıktır.” (Freideman 2002: 458)

Tarihî Türk diyalektlerine ait metinlerde, durum eklerinin Türkiye Türkçesinden farklı kullanımları olduğu bilinmektedir. Harezmi Türkçesinde bunun örnekleri sıklıkla görülmektedir. Örneğin yönelme durumun araç durumu işlevinde kullanımına:

Tamuà içinde bir müñüşde oturup ûÀeatàa meşàul boldı. (KE 4r21);

Belirtme işlevinde kullanımına:

Bir arslanúa fermÀnladı. (NF 15/13);

YÀÀnlar birle Kaèbaúa ûavÀf úlur-men (NF 37/1);

Óaú teèÀÀnıñ ewinge ziyÀrat úlın. (NF 39/5);

Kaèbeke ziyÀrat úlalın. (NF 39/16);

Bulunma durumunun yönelme işlevinde kullanımına:

Munda úonmaú gerekmez erdi. (NF 15/9) cümleleri örnek verebilir. (Kalsın,2013:47,51).

[‡] Orhon Türkçesi metinlerinde öğrenilen geçmiş zaman ekinin *-miş* biçiminde tek biçimli olmasını Korkmaz Eski Türkçe’deki Oğuzca özellikler arasında değerlendirmiştir. Bkz. Korkmaz, 1972: 433-446.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıklıkla karşılaşılan bu durumun tanıkları aşağıdaki örneklerle verilmiştir:

Medînedede vuruban (EMŞer. 18)

...*Oğuz zamanında bir yigit ki ivlense oh atar idi, okı ne yirde düşse anda gerdek diker idi* (DKor.D.89,5)

Anı avlayalum, anı dükedicek bunda gelevüz (Kelile, 34v)

Barsavuz bir anda, dildür uçmak açmaga (Behc. 1:166,23) (Gülsevin, 2009: 56-57)

Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde bazı ağızlarda “+dA var-/+dA git-“ biçimlerinin kurallı olarak kullanıldığının dönem metinleriyle tanımlanabildiğini, aynı kullanımın “Doğu Karadeniz” ağzında da devam ettiğini belirtir.

2.2.3.+çA Küçültme Ekinin Kullanımı

Aslında bir çekim eki olan +çA Eski Türkçe döneminden itibaren küçültme işleviyle söz yapımında da kullanılmıştır.

Eski Türkçedeki kullanımına, *ança* “biraz, o kadar”, *azrakça* “çok az”, *barça* “bütün, hep” (Gabain, 1988:43);

Kıpçak Türkçesine, *barça/barşa* “bütün, hep”<*bar* “var”; *burâuça* “küçük trompet, boru”<*bargu* “trompet, boru” (Karamanlıoğlu, 1994: 23);

Çağatay Türkçesine *bilekçe* “kelepçe”; *úasabaça* “küçük kasaba”; *şa'irçe* “şairlik taslayan” (Eckmann, 1988: 31 32) sözcükleri örnek verilebilir.

Eski Anadolu Türkçesinde sıfata eklenip sıfatın vasfında yakınlık bildirerek, nitelikte azaltma dolayısıyla küçültme yapmıştır. *aiça* “beyaz gibi”; *úaraca* “siyaha yakın”; *eskice* “eskimiş gibi, az eski”; *yeñice* “yeni sayılabilecek” (Kalsın, 2008:2456) Ayrıca Dede Korkut'ta geçen *halıça* “küçük halı” sözcüğünde ise nesne adında küçültme yapmıştır.(Ergin, 1997:135).

Günşen (2009: 239), Tarihî dönem metinlerinde örnekleri sıklıkla tanımlanan +çA küçültme ekinin Makedonya Türk Ağzındaki kullanımını Makedoncadaki +çe küçültme ekine bağlamıştır

“Makedonya’da Ohri ve Rense Türk ağızlarında Türkçenin küçültme ekleri “+cAk, +cIk, +cUk, +cAğız” yerine Makedoncanın küçültme eki +çe’nin yaygın olarak kullanıldığı görülmekte; üstelik bu ek sadece insan ve hayvan adlarına getirilerek küçültme, sevme ve acıma anlamıyla kullanılmamakta, başka varlık veya nesne adlarına da getirilerek nitelikte ve miktarda azaltma yapmışlardır.

Uzuçe “kuzucuk, kuzucağız”, *lafçe* “tek bir söz”, *aveçe* “az miktarda”, *sütçe* “az miktarda süt”

Günşen'in verdiği örnekler tarihî dönem metinlerindeki kullanımla birebir örtüşmektedir. Bu durum arkaik olan ekin, ikinci dilde (Makedonca) de kullanımı dolayısıyla yaşamasına katkı sağlamış olabilir.

3. Sonuç

1) Kosova ve Makedonya Türk ağızlarında görülen, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve ölçünlü dilinde tanımlanmayan bazı özellikler, bir batı dili etkisi olabilir. Ancak buna karar vermeden önce tarihî Türk lehçelerinde bu durumun tanıkları aranmalıdır. Çünkü bu ağızlarda arkaik biçim korunmuş olabilir. Nitekim çalışmamızda verdiğimiz tanıklar, daha önce batı dillerinin etkisi olarak değerlendirilmişti.

2) Tarihsel süreçte Balkanlardaki farklı bölgelere farklı Türk boyları (Oğuzlar, Peçenekler, Kıpçaklar) gelmiştir. Bu sebeple batı Rumeli Türk ağızlarının her biri üzerinde, ilgili bölgeye göç etmiş Türk boyunun arkaik özelliklerinin ne kadarının korunduğu veya ne tür bir değişikliğe uğradığı ile ilgili olarak, söz varlığı, söz yapımı, ses ve cümle çalışmalarının yapılması, gerek Batı Rumeli ağızları gerekse tarihî Türk lehçeleri araştırmalarına önemli veriler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti (1992). *Atabetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK.
- Başdaş, Cahit (2003). Anadolu ve Kosova Türk Ağızlarında g>c, k>ç Değişmeleri, *TDAY-Belleten 1999/I-II*, Ankara: TDK Yay., s.1-8.
- Brendemoen, Bernt (2008). Anadolu Ağızlarında Sözdizimi Üzerine Bir Not. *Turkish Studies*, Volume 3/3, Spring 2008:166-175.
- Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Çayırılı, Necati (2007). Günümüz Makedonya Türkleri. *Balkanlar El Kitabı*, Cilt:2, Vadi&Karam Yayıncılık.
- Dallı, Hüseyin (1991). Kuzeydoğu-Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar. Ankara: TDK Yay.
- Dilçin, Cem (1991). Mesud Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahar İnceleme-Metin-Sözlük. Ankara: Atatürk Kültür Bilim Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eckmann, Janos (1962). Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı. *Nemeth Armağanı*. Haz: J. Eckmann-A.S. Levend-M. Mansuroğlu, Ankara: TDK Yay., s.111-144.
- Eckmann, Janos (1988). Dinler Makedonya Türk Ağzı. *TDAY-Belleten 1960*, Ankara: TDK Yay., s. 189-204.

- Ergin, Muharrem (1997). Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer. Ankara: TDK Yayınlar.
- Gülensoy, Tuncer (1993). Rumeli ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme-Bibliyografya-Metinler). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- Günşen, Ahmet (2009). Dil Etkileşimi Açısından Makedonya ve Kosova Türk Ağızları.*Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştay Bildirileri* (25-30 Mart Şanlıurfa), TDK Yay. Ankara, s. 259-282.
- Hafız, Nimetullah (1999). Kosova Türk Ağızlarında Sırp ve Arnavut Dilinin Etkisi. 3. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996 (Bildiriler)*, Ankara: TDK Yay., s. 5179523.
- Hasan, Hamdi (1997). Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler. Ankara: TDK Yay.
- Hazai, Györgi (1960). Rodop Türk Ağızları. *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*, Ankara: TDK Yay. S. 127-130.
- Hazai, Györgi (1988) Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine. *TDA -Belleten 1969*, Ankara:TDK Yay. s. 205-211.
- İmer, Kamile (1997). Türkçe ve Lazca Konuşan İki Dillilerde Kod Değişimi. *VIII. Uluslararası Türk Dil Bilimi Konferansı Bildirileri*, 7-9 Ağustos 1996, Haz. Kamile İmer, N. Engin Uzun, Ankara, s. 275-283.
- Kalsın, Şirvan (2008). Tarihî Türk Lehçelerinde Küçültme. *VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, 20-25 Ekim 2008 Ankara.
- Kalsın, Şirvan (2009). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Rumeli Ağızları. *XVII. Uluslar arası KIBATEK Edebiyat Şöleni (Balkanlar Türk Edebiyatı ve Kültürü)*, 13-18 Ağustos 2009, Prizren, Kosova.
- Kalsın, Şirvan (2013). Harezmi Türkçesi Grameri -İsim-. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Zeynep Korkmaz (1975). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler. *Birinci Türk Dili Bilimsel Kurultayı 1972*, Ankara. s.433-446.
- Korkmaz, Zeynep (1987). Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bakış. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler I, Türk Dili Cilt 2, İstanbul Üniversitesi Yay., s. 899-109.
- Molova, Mefkûre (1999). Balkanlardaki Türk Ağızlarının tasnifi. *TDAY-Belleten 1996*, Ankara: TDK Yay. s.167-176.
- Özkan, Fatma-Musa, Bağdagül (2004) .Yabancı Dillerin Türk Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi. *Bilig*, Yaz/2004, Sayı: 30, s.5-139.
- Öztopçu, Kurtuluş (1989). *Munyatu'l-Ghuzâ A 14th-Century Mamluk-Kipchak Military Treatise*. Harvard: Harvard University Office of the University Publisher.

- Piličkova, Sevim (1996). Nasradin Hoca And Itar Pejo-Spiritual Twins. Skopje: Institute of Folklore. *Makro Cepenkov*”Skopje Special Edition, Volume 24.
- Yusuf, Süreyya (1975). Prizren Türkçesinin Cümle Yapısı. *Çevren* (Priştine), V/13, s. 61-68.